

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, доцента

Лункіної Тетяни Іванівни на дисертаційну роботу

Дюк Анни Андріївни

на тему «Розвиток та організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі: теорія, методологія, практика» подану до спеціалізованої Вченої ради Д 05.854.03 Вінницького національного аграрного університету на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами – за видами економічної діяльності

Актуальність теми дослідження

Виклики сьогодення вимагають від людства скоординованих та відповідальних дій щодо усунення негативної діяльності суспільства (техногенні та екологічні катастрофи, глобальне потепління, бідність, економічна нерівність, пандемії, нестійкий розвиток підприємств). Побудова економіки на засадах збалансованого (сталого) розвитку передбачає збалансування соціальних, економічних та екологічних чинників. У більшості розвинених країн світу актуальними залишаються економічні показники розвитку держави, проте все більшої уваги набувають показники соціального розвитку суспільства. Тому соціалізація економіки нерозривно пов'язана із соціально-відповідальною поведінкою держави у процесі її функціонування та процедури звітування перед суспільством. Говорячи про соціалізацію економіки, необхідно розглядати державу як координатора та регулятора соціальних відносин, підприємництво (вид діяльності, що створює соціальну цінність) та людину (особистість), яка долучається до соціальної політики держави та формується як індивід.

Село як середовище життя і господарювання має виключне значення для України і його потрібно розглядати в рамках пропонування побудови соціальної економіки, яка передбачає переорієнтування економічних благ у соціальну площину практичного представлення. Практично соціально-економічна результативність необхідна для розвитку села формується в системі традиційного сільськогосподарського підприємництва і перспективно – в рамках креативної його форми – соціального.

Соціальне підприємництво може охоплювати різні види бізнесу і позитивний ефект мають лише ті соціальні ініціативи, які добре узгоджуються з місією підприємства. Використання підприємницьких підходів у своїй діяльності, які спрямовані на соціальні цілі, значно заощаджують бюджетні кошти та забезпечують належний розвиток вразливих груп населення. Організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі – це новий вид діяльності, який покликаний підвищити рівень суспільного добробуту населення України й відповідає Цілям сталого розвитку ООН, які розроблені з урахуванням глобальних завдань, що стоять перед сучасним світом.

Зазначені обставини зумовлюють необхідність науково-методологічної систематизації та поглиблення досліджень проблематики розвитку підприємництва на селі, в сільському господарстві, зокрема щодо визначення засад формування і практичного представлення соціальної ефективності

господарювання, що проявляється в моделях соціальної відповідальності, забезпечено в результаті організаційно-економічної соціалізації підприємств. З огляду на це, дисертаційна робота Дюк А. А. на тему: «Розвиток та організаційно-економічна соціалізації підприємництва на селі: теорія методологія, практика» є вкрай актуальною та має вирішальне наукове й практичне значення.

Дисертаційне дослідження виконане в межах наукових планів та програм науково-дослідної роботи Вінницького національного аграрного університету Міністерства освіти і науки України, а саме: «Управління розвитком економічних систем в умовах міжнародної конвергенції аграрного бізнесу» (номер державної реєстрації 0107U004204), «Розробка новітньої концепції використання відходів сільського господарства для забезпечення автономії аграрних підприємств» (номер державної реєстрації 0119U100786), «Розвиток органічного виробництва в Україні на основі модернізації навчального процесу аграрних закладів вищої освіти» (номер державної реєстрації 0118U00142), у рамках яких автор обґрунтувала теоретико-методологічні засади розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі; здійснила методичну розробку підходу й аналітичне опрацювання оцінок організаційно-економічної архітектури розвитку, емпіричний аналіз практики підприємництва на селі; запропонувала концепти удосконалення механізмів організаційно-економічної соціалізації підприємництва на засадах сталого розвитку.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій сформованих у дисертації, їх достовірність

Аналіз поданого до захисту наукового дослідження, автореферату та публікацій дисертантки дозволяють дійти висновку про наукову обґрунтованість викладених автором результатів. Достовірність отриманих та викладених у дисертаційній роботі наукових результатів ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, залученні та аналітичному опрацюванні чинної нормативно-правової бази України, енциклопедичних та довідкових джерел, наукових праць вітчизняних і іноземних учених, методичних рекомендацій і офіційних матеріалах Державної служби статистики України, звітних матеріалах сільськогосподарських та соціальних підприємств, власних розрахунках та результатах досліджень автора.

Об'єктом дослідження були визначені процеси розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.

Дисертанткою чітко сформульована мета дослідження щодо розробки теоретико-методологічних засад, науково-прикладних опрацювань проблеми розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі в Україні задля забезпечення реалізації пріоритету селозбереження й сталого розвитку.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження забезпечується вагомою джерельною базою, достатньо широким

спектром використаних наукових методів, здатністю дисертантки до критичного аналізу та узагальнень.

Вищевикладене свідчить про достатню обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації Дюк А. А.

Наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна одержаних результатів, що виносяться на захист, полягає в розробці теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Новизна і висновки сформовані із достатньо обґрунтованих наукових результатів теоретико-методологічних та емпіричних досліджень згідно з визначеними завданнями. Логіка дослідження підвищує рівень обґрунтованості результатів, що акумульовано в 18 позиціях новизни, які сформовані в дисертаційній роботі в системі цільового загально-теоретичного, методологічного та прикладного спрямування.

Основні елементи наукової новизни за результатами здійсненого дослідження поглиблюють розуміння змісту підприємництва в аспектах результативності господарювання в ареалі визначення соціальної ефективності й соціальної відповідальності класичних підприємств, а також визначення ринкових статусів соціального підприємництва на селі в умовах ринкових трансформацій національної господарської системи.

До положень, що містять наукову новизну, доцільно віднести наступне:

- концептуалізацію засад організаційно-економічної соціалізації підприємництва, що полягає у обґрунтуванні залежності суспільного добробуту від результатів розвитку підприємств, участі їх у вирішенні проблем соціуму з метою досягнення ефективних умов, способів формування конкурентоспроможного підприємницького устрою; запропоновано визначення організаційно-економічної соціалізації підприємництва як соціально-економічної системи, що характеризує структурований процес взаємодії стейкхолдерів як соціально відповідальних суб'єктів ринкового обміну; виділено складові організаційно-економічної соціалізації підприємництва як комплексного системного процесу, що включає: створення і забезпечення функціонування класичних підприємств, внутріорганізаційний рівень взаємодії, формування й реалізацію мотивацій соціальної відповідальності, розвиток соціального підприємництва як форми організаційно-економічної соціалізації (п. 1.3);

- удосконалення ідентифікації теоретико-методичних ознак організаційно-економічної соціалізації підприємництва, які полягають у визначенні його як соціального інституту, виду діяльності, який представлений на ринку у різних формах організації праці і капіталу, що в прикладному сенсі утверджуються у якості організаційно-економічних механізмів: реалізації цілей соціальної відповідальності, забезпечення економічної та соціальної ефективності підприємств, розвитку соціального підприємництва, а загалом – чинника формування суспільно значимого підприємницького (п. 2.1);

- теоретико-методичне удосконалення визначення статусу кооперації як організаційної форми підприємництва з методичним виокремленням ознак соціалізації кооперування, яке забезпечує соціально спрямовану комунікацію учасників кооперативу з налаштуванням їх економічної поведінки на пріоритетність вирішення соціальних проблем, включаючи зайнятість і використовуючи доступні можливості для залучення індивідів до спільного господарювання на підприємницьких засадах, що означає організаційне сприяння поширенню соціально відповідальних структур (п. 2.3);

- удосконалення методологічних засад оцінки і встановлення системної залежності соціально-економічного розвитку села від ефективності підприємств, яка ідентифікована за оцінками тенденцій: динаміки зайнятості населення; рівня доходності праці в сільському господарстві; зміни трендів соціально-економічних показників розвитку підприємств, враховуючи регіональні особливості; продуктивності і соціальної результативності господарювання, що відповідають сукупності чинників формування соціально ефективного, соціально відповідального (п. 3.3);

- розробка методичних положень ідентифікації та оцінки організаційно-економічних ефектів формування і реалізації соціальної відповідальності підприємницьких формувань, що розглянуто через призму результатів господарювання структур коаліційного характеру утворення, з відзначення ситуативного і загалом неконструктивного характеру соціальної відповідальності агрохолдингів (п. 4.4);

- концептуальні положення формування мотиваційних пріоритетів і організаційно-економічну схему механізму сприяння реалізації практик соціального підприємництва на селі із: розробка стратегічних кроків мотиваційного сприяння становленню соціальних підприємств; обґрунтуванням пріоритетної ролі чинника кооперації у цьому процесі, зокрема в частині відповідності критеріям сталого розвитку сільських територій через спроможність до забезпечення енергетичного добробуту шляхом створення кооперативних соціальних підприємств із акумулювання й організації соціально-спрямованого обігу ресурсу відновлюваних джерел енергії сільськогосподарського походження; представленням теоретико-практичних засад визначення доцільності впровадження та розвитку краудфандингової системи стимулювання інвестицій у соціально-підприємницький процес (5.1);

- удосконалення організаційно-економічних засад розроблення та реалізації заходів з підвищення соціальної відповідальності сільськогосподарських підприємств в частині: впровадження методичної схеми визначення соціальної ціни виробництва як індикатора рівня соціальної спрямованості діяльності, що враховує територіальне розміщення підприємства; забезпечення територіально-галузевої структуризації визначення та практичного представлення соціальної ціни виробництва; застосування індикатора соціальної ціни виробництва для виявлення додаткових можливостей регуляторного сприяння соціально-економічній ефективності господарювання, зокрема щодо підвищення добробуту сільського населення (п. 5.2).

Наукове і практичне значення отриманих результатів.

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що ідеї й основні положення дисертаційної роботи Дюк А. А. мають наукову новизну, достатньо обґрунтовані, націлені на вирішення організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Достовірність висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та авторефераті, базується на науковій методології і застосуванні сучасних прийомів проведення досліджень. Останні відповідають офіційним матеріалам статистики, державних органів управління та літературним джерелам.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розроблені наукові та методологічні положення, висновки та рекомендації збагачують теорію і практику щодо розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі. Матеріали дисертації були оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях в містах: Житомир, Вінниця, Київ, Полтава, Дніпро, Бережани, Харків, Одеса, Пшемисль (Польща), Софія (Болгарія), Мінськ (Білорусь) і отримали схвалення на 14 науково-практичних конференціях.

Оцінка мови і стилю дисертації, відповідність дисертації визначеній спеціальності та вимогам МОН України

Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, висновки та рекомендації якого отримані автором особисто. Опубліковані наукові праці містять положення, висновки та пропозиції, що сформульовані автором і відображають його конкретний внесок у розвиток економічної науки. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які є результатом власних досліджень. Робота не містить матеріалів кандидатської дисертації.

Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи 546 сторінок. Дисертація включає 75 таблиць, 32 рисунки. Список використаних джерел нараховує 473 найменування, розміщених на 51 сторінці. Додатків 10 на 67 сторінках.

Текст дисертації оформлено відповідно до ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання», за структурою відповідає вимогам МОН України від 12.01.2017 року. Список використаних джерел оформлений відповідно до вимог ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій у опублікованих працях

Здобувач має досить вагомий науковий доробок. Основні положення, висновки та результати дослідження опубліковано в 45 наукових працях загальним обсягом, які належать особисто здобувачеві, становить 26,5 друк. арк., у тому числі: 2 розділи – у колективних монографіях у міжнародних виданнях, 1 розділ – у колективній монографії у вітчизняному виданні, 2 статті – у закордонних виданнях, які індексовані в міжнародних наукометричних

базах Scopus та Web of Science, 26 статей – у наукових фахових виданнях України та 14 тез доповідей оприлюднено на наукових конференціях.

Детальне вивчення дисертації та наукових праць Дюк А. А. дозволяє зробити офіційному опоненту висновок, що результати дисертаційного дослідження оприлюднені до захисту дисертації на належному рівні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Дюк А. А. за своїм змістом, рівнем наукової новизни, систематизацією матеріалу, висновками та пропозиціями являє собою завершене та самостійно виконане наукове дослідження.

Загалом позитивно оцінюючи змістовність і вагомість для теорії та практики дисертації Дюк А. А. обґрунтованість її наукових положень, висновків та рекомендацій щодо розвитку та організаційно-економічній соціалізації підприємництва на селі є потреба зробити коментарі та звернути увагу на зауваження і дискусійні, з погляду опонента, наукові положення дисертаційної роботи:

1) більш поглибленої аргументації потребує авторський висновок про те, що: «підприємництво як соціально-економічне явище представлене в економічній, а також іншій сферах життєдіяльності людини, бо підприємницький підхід притаманний для багатьох секторів діяльності в умовах ринку» (п. 1.2, С. 62);

2) у побудованій логічній схемі концептуалізації розвитку та організаційно-економічної соціалізації підприємництва в економіці і на селі (п. 1.3, рис. 1.4, С. 88) для ширшого охоплення кваліфікації економічних і соціальних результатів господарювання, слід було б навести показники, за якими можна проводити оцінку стану й динаміки організаційно-економічної соціалізації підприємств;

3) автор стоїть на позиції про те, що: «соціальна ефективність переходить у стан соціальної відповідальності..., а соціальні підприємства передбачають ефективну трансформацію економічних благ у соціальні» (С. 143, п. 2.1), проте тут потрібно було б пояснити механізм впровадження цього процесу;

4) у дисертаційній роботі використовуються поняття «соціальна відповідальність», «соціальна відповідальність бізнесу», «відповідальність соціальна» в контексті формування соціального підприємництва. Існують різні точки зору щодо сутності цих категорій. Автору бажано було б висловити свою позицію, своє розуміння щодо сутності зазначених понять.

5) на С. 153 дисертаційної роботи наведено організаційні форми соціального підприємництва в світовій практиці. Проте, на нашу думку, бажано було б розглянути важливий напрям соціального підприємництва, який використовується в більшості міжнародними приватними та громадськими фондами, серед яких відомі та дієві фундації: Schwab Foundation for Social Entrepreneurship (Швейцарія), Skoll Foundation (США) та Ashoka Foundation (Індія), що визначають соціальне підприємництво як інноваційну підприємницьку діяльність задля соціальних перетворень в суспільстві та громадах.

Разом з цим висловлені побажання, зауваження та дискусійні положення не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Дюк Анни Андріївни на тему «Розвиток та організаційно-економічна соціалізація підприємництва на селі: теорія, методологія, практика» являє собою виконане на актуальну тему і на достатньому високому теоретико-методологічному рівні завершене наукове дослідження, в якому автором запропонував вирішення важливого науково-практичного завдання щодо розвитку та організаційно-економічній соціалізації підприємництва на селі.

Роботу позитивно відрізняє продумана структура, чіткість і логічність розв'язання проблеми дослідження, обґрунтованість та аргументованість методів і підходів щодо розв'язання поставлених завдань. Мова дисертації чітка, грамотна. Стиль дисертації має науковий характер.

Аналіз змісту автореферату, друкованих праць за темою дисертації дозволяє зробити висновок, що в них достатньо повно відображено теорію та методологію дослідження, наукові результати і основні висновки. Автореферат дисертації відповідає за своїм змістом та структурою дисертаційній роботі. Усі пункти наукової новизни дослідження, які заявлені в авторефераті, належним чином відображено у дисертаційній роботі. Робота відповідає вимогам МОН України та пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ №656 від 19.08. 2015 року.

Тема дисертації та подані в ній результати відповідають паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Нові наукові положення, висновки та рекомендації, одержані в ході дисертаційного дослідження та винесені на захист, вирішують наукову проблему забезпечення ефективного розвитку та поглиблення організаційно-економічної соціалізації підприємництва на селі.

Вважаю, що автор дисертації «Розвиток та організаційно-економічна соціалізації підприємництва на селі: теорія, методологія, практика» ДЮК Анна Андріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської
справи та страхування Миколаївського національного
аграрного університету

Т. І. Лункіна

Підпис д-ра екон. наук, доцента підтверджую,
начальник відділу кадрів МНАУ

Л. В. Машкіна

